

BSOBAC – Bacheloroppgave med forskningsmetode

Rehabilitering i norsk kriminalomsorg

DET SAMFUNNSVITENSKAPELIGE FAKULTET
Bachelor i sosialt arbeid

Universitetet i Stavanger, 11.05.2021

Kandidatnummer: 3023

Antall ord i oppgavebesvarelsen: 12184 ord

Innholdsfortegnelse

1.0 INTRODUKSJON	3
1.1 Bakgrunn for valg av tema	3
1.2 Studiens sosialfaglige relevans.....	4
1.3 Problemstilling	5
1.4 Avgrensning	5
1.5 Begrepsavklaring.....	6
1.6 Studiens oppbygning	6
2.0 Kontekst	7
2.1 Historisk perspektiv.....	7
2.2 Sosialt arbeid i fengsel	9
3.0 METODEDETEORI	10
3.1 Valg av metode.....	10
3.2 Litteraturstudie	10
3.3 Metodekriterier.....	11
3.4 Presentasjon av valgte forskningsartikler	16
3.4.1 Utvalget	16
3.4.2 Kildekritikk	17
3.5 Forskningsetikk	18
4.0 TEORETISK PERSPEKTIV	19
3.1 Kriminalomsorgen.....	19
3.2 Motivasjonspsykologi	21
3.3 Verdier og holdninger i sosialt arbeid	24
3.4 Endring	25
5.0 Presentasjon av funn.....	28
6.0 DRØFTING.....	34
7.0 AVSLUTTENDE TANKER.....	39
8.0 LITTERATURLISTE	40

1.0 INTRODUKSJON

1.1 Bakgrunn for valg av tema

I Meld. St. 37 (2007-2008) presiserer regjeringen at straff som virker har et to-delt perspektiv. Det er en strafferettslig reaksjon på et lovbrudd som er begått og mennesket blir straffedømt med frihetsberøvelse som reaksjon. Samtidig er et av hovedbudskapene i straff som virker at straffen skal ha en rehabiliterende funksjon. Dette er sett i lys av at den straffedømte skal vende tilbake til samfunnet og bidra på lik linje med andre samfunnsborgere etter endt soning. For at straffedømte skal få en sjanse til å forhindre at ny kriminalitet blir begått er behandlings- og rehabiliteringstiltak i fokus, og ikke bare selve frihetsberøvelsen. Mennesker under soning skal få mulighet til å arbeide med seg selv og få nye perspektiver rundt sitt eget liv. Slike rehabiliteringstiltak, som heretter blir nevnt som rehabiliteringsinnsatser, i kriminalomsorgen kommer ulikt til uttrykk gjennom for eksempel rusmestringsenheter, ulike samtalemotodikker eller andre rehabiliteringsgrupper innad i fengsel. Regjeringen understreker at hvis innsatte har et godt utgangspunkt ved løslatelse fra fengsel så øker sannsynligheten for at den tidligere straffedømte skal leve et liv uten kriminalitet. Og veien til dette er via den to-delte straffegjennomføringen med frihetsberøvelse som bakteppe men med et økt fokus på å rehabilitere mennesker tilbake til samfunnet. I vårt velferdssamfunn er det straffegjennomføringsloven som legger rammene rundt straffegjennomføring i Norge. Straffegjennomføringsloven § 2 presiserer at lovens formål er å gjennomføre straffen for den innsatte på en slik måte at straffen motvirker nye straffbare handlinger, som skal være betryggende for samfunnet og innenfor disse nevnte rammene skal loven sikre de innsatte tilfredsstillende forhold (Straffegjennomføringsloven, 2002). Kriminalomsorgen i Norge har viktige verdier som et humanistisk menneskesyn, rettsikkerhet- og likebehandling og normalitetsprinsippet som skal prege arbeidet med straffegjennomføring. Samtidig skal kriminalomsorgen, og dens verdier, ta hensyn til samfunnets krav om beskyttelse mot kriminelle handlinger og ta hensyn til innsattes muligheter for å komme tilbake til samfunnet som likeverdige samfunnsmedlemmer (Kriminalomsorgen, u.å-a).

Da jeg en kveld, høsten 2020, kom over en artikkel på rett24.no hvor overskriften lød som følger: «Budsjettkutt påvirker rehabiliteringen i norske fengsler» fikk det det kommende sosionomhjetet til å banke litt raskere (Westrum, 2020). Ikke bare er det ulike faktorer som påvirker innsattes rehabiliteringsprosess, men det skal også nedprioriteres økonomisk. Fra min praksisperiode i et høysikkerhetsfengsel på Vestlandet hadde jeg allerede opparbeidet meg mange tanker om hva som påvirker innsattes endrings- og rehabiliteringsprosess. Jeg

leste lover, regler og stortingsmeldinger som tydelig presiserte hva rehabilitering er for hver innsatt i norsk kriminalomsorg. Samtidig satt jeg med egne erfaringer på kroppen fra kriminalomsorgen som springer ut i en anelse skepsis rundt rehabiliteringsaspektet og om hvorvidt det faktisk fungerer i praksis. Jeg mener det er behov for mer forskning knyttet til personlige erfaringer og forståelse, fra innsatte og ansatte, som kan gi en pekepinn på rehabiliteringsinnsatsene i Norge. Jeg møtte til stadig såkalte «gjengangere» under min praksisperiode og undrer meg over hva som skal til for å få til en god rehabiliteringsprosess, som nettopp forhindrer innsatte i å bli omtalt som gjengangere. Det nære, og personlige, med hvert enkelts liv er et følsomt fokusområde. Jeg mener i forkant av min studie at behovet for sosialt arbeid, sosialarbeideren, er stort i møte med innsatte. I lys av dette vil jeg se på hvordan innsatte og ansatte erfarer og forstår rehabilitering og videre hvordan de faktiske forholdene er i praksis. Som kommende sosionom vil jeg også ta for meg verdien av sosialt arbeid i kriminalomsorgen og hva sosialarbeideren kan bidra med for å få en best mulig endringsprosess ut i fra de forutsetningene hver enkelt har.

1.2 Studiens sosialfaglige relevans

I kriminalomsorgen arbeider sosialarbeideren direkte i relasjon til innsatte. Arbeidsmåten sosialarbeideren arbeider på er avhengig av hvilken kontekst en arbeider ut i fra. Selve mandatet i sosialt arbeid er blant annet samfunnsarbeid hvor en fokuserer på at endring er mulig gjennom ulike gruppeprosesser, individ eller kollektivt nivå, hvor gruppen ønsker å bedre egen eller andres livssituasjon. En sosialarbeider deler inn arbeidsmåten inn i flere metoder og individuelt sosialt arbeid er en av metodene hvor en skal forebygge og løse sosiale problemer (Hutchinson, 2016, s. 11). Denne metodikken er svært aktuelt i arbeid med innsatte da sosialarbeideren forholder seg til hver enkelt individ og jobber med tiltak som berører nettopp han eller henne. I lys av regjeringens mål om rehabilitering under straff blir det opprettet ulike samtalegrupper for innsatte som et mål om å fokusere på et liv etter soning uten kriminalitet. Videre er mandatet i sosialt arbeid også knyttet opp mot fokus på grupper og er en av hovedarbeidsmetodene for sosialarbeideren. I arbeid med innsatte kan det tenkes at det dannes ulike grupper og sosialarbeideren kan da ha fokus på selve gruppeprosessen som oppstår og hvilken betydning denne prosessen har for hver enkelt innsatt (Hutchinson, 2016, s. 13). Samfunnsarbeid står også sterkt i arbeid knyttet til kriminalomsorgen hvor samfunnsarbeid fokuserer på problemforståelse og videre styrking av handlingskompetanse. Dette kan styrke hver enkelt innsatt hvor sosialarbeideren kan utforske og mobilisere hver enkelts krefter, innsats og troen på at endring kan skje. I utøvelsen av sosialt arbeid generelt,

og samfunnsarbeid, skal sosialarbeideren fokusere på empowerment som et bakteppe for at alle mennesker har rett til et verdig liv ut i fra eget utgangspunkt uavhengig om mennesket er i utfordrende livssituasjoner (Hutchinson, 2016, s. 14).

1.3 Problemstilling

Jeg ønsker å belyse teori og kunnskaper som danner et teppe for rehabilitering i norsk kriminalomsorg og med min nysgjerrighet ovenfor hvordan dette fungerer i praksis er problemstillingen i min studie som følger:

Hvordan forstår og erfarer innsatte og ansatte rehabiliterende innsatser i norsk kriminalomsorg?

Samtidig vil jeg knytte problemstillingen opp mot verdien av sosialt arbeid og studien har da følgende underspørsmål: *Hvordan kan sosialarbeideren bidra til innsattes rehabiliteringsprosess?*

1.4 Avgrensning

Statistisk sentralbyrå (2018) påpeker at andelen menn blant straffedømte er sunket, men det er fortsatt menn som er det store flertallet av antall straffede i Norge. I denne litteraturstudien vil jeg rette fokuset mot mannlige innsatte og når jeg refererer til innsatte vil det være mannlige innsatte i norske fengsler det siktes til. Det vil heller ikke tas hensyn til om det er norske eller utenlandske innsatte, men de må sone i et norsk fengsel. Mennesker med omfattende rusmisbruk og psykiske lidelser danner en stor gruppe av innsatte i norske fengsler (Nasjonal kompetansetjeneste for samtidig rusmisbruk og psykisk lidelse (ROP), 2017). Dette er definitivt et tema som burde belyses, men jeg kommer ikke til å ta for meg innsatte ROP-pasienter i denne studien. Jeg vil heller ikke ta for meg innsatte rusmisbrukere som faller inn under Straffegjennomføringsloven (2002, § 12) § 12 hvor innsatte soner på rusinstitusjon i stedet for ordinær fengsel eller innsatte med alkoholproblematikk.

1.5 Begrepsavklaring

- Innsatte rusmisbrukere: Mennesker som har en avhengighet knyttet til illegale rusmidler og soner dom i fengsel eller på institusjon i regi av kriminalomsorgen
- Sosialarbeider: Som sosionom i fengsel kan en ha en to-delt rolle hvor sosionomen arbeider som sosialkonsulent og har da ansvar for søknader, permisjoner og andre administrative oppgaver samt miljøarbeid. I denne studien tar jeg utgangspunkt i at sosialarbeideren arbeider miljøterapeutisk.
- Fengselsbetjent: Mennesker som er ansatt i kriminalomsorgen for å kontrollere, veilede og motivere innsatte under soning
- Straffedømt: Mennesker som har fått fengselsstraff, samfunnsstraff eller bøter
- Soningsprogresjon: Hvor langt hver enkelt innsatt har kommet i egen endringsprosess samt om innsatte har gjennomført permisjoner og lignende
- Rusmestringsenhet: En forsterket enhet innenfor fengsel som er tilrettelagt innsatte med rusproblemer
- Rehabiliteringsinnsats: Rehabiliterende tiltak i regi av kriminalomsorgen som rusmestringsenheter eller programvirksomhet

1.6 Studiens oppbygning

Jeg vil først presentere en kontekst som vil danne et bakteppe gjennom min studie. Så vil jeg redegjør for metodeteori hvor jeg vil presentere valgt metode og forskningsartikler. Deretter presenterer studien det teoretiske perspektivet i lys av sosialt arbeid og valgt problemstilling. Så vil jeg presentere relevante funn i valgte forskningsartikler og til slutt kommer drøfting og avsluttende tanker.

2.0 Kontekst

2.1 Historisk perspektiv

Dagens kriminalomsorg og straffegjennomførelse bygger, som sagt, på frihetsberøvelse og rehabilitering. I Norges eldste historie bygget straffegjennomførelse på enkelt individets hevnfølelse som straffegrunnelaget. Grunnlaget for gjennomførelse av straff i Norge begynte med et felles norsk lovverk hvor kongen hvilte sin tillit til jurister med kjennskap til romersk- og kirkelig rett. Rundt år 1270 festet norsk lov et differensiert reaksjonssystem:

«Dersom en mann blir så galen at han bryter sine bånd og begår drap, da skal han bøte fulle bøter av sitt gods hvis han eier noe [...], dersom det kan påvises at han virkelig er galen, da skal hvem som helst uten å risikere tiltale, binde ham og føre ham til tinget» (Meld. St. 37 (2007-2008), s. 30).

På 1800-tallet bygde Norge sine første fengselsbygg, i 1903 kom første fengselslov og i 1958 ble den fornyet. Begge lovene utgjøre de første prinsipper med frihetsberøvelse som straff som vi kjenner til i dag gjennom Straffegjennomføringsloven (2002). I kjølevannet av dette har det ligget en sammenheng mellom årsaksforklaringer knyttet til kriminalitet og behandling av innsatte. Det norske samfunn er i stadig utvikling omkring verdier, menneskesyn og økonomi hvor disse nevnte faktorene er med på å styre hva som er straffbart i vårt samfunn og hvilke reaksjoner som kommer fra samfunnets medlemmer (Meld. St. 37 (2007-2008), s. 30).

Samtidig som Norge bygde sine første fengsler på 1800-tallet vokste også tanken på rehabilitering av innsatte frem. Det forekom en positiv tanke omkring behandling av innsatte hvor en skulle fokusere på muligheten til å «helbrede» kriminelle. Kriminalitet ble sett på som en tendens eller sykdom hvor en prøvde å endre innsattes personlighet, verdier og generelle posisjon i samfunnet. Straffegjennomføringsloven, som erstattet fengselsloven av 1958, ble rettskraftig i 2002. Den lovfestet rehabiliteringsutviklingen ved å fokusere på progresjon i soningen frem til løslatelse. Regjeringen i Norge har et overordnet mål om at gjennomføring av straff skal forhindre ny kriminalitet etter endt soning (Meld. St. 37 (2007-2008), s. 35-36).

Hvordan viser rehabilitering seg i norsk kriminalomsorg i dag?

Videre i Meld. St. 37 (2007-2008) påpekes det at bruk av begrepet rehabilitering av innsatte handler om forhold som bolig, jobb, utdanning, gjeld og relasjoner. Hvis innsatte klarer å gjenvinne nevnte forhold er sjansen stor for at innsatte etter endt soning, ikke begår ny kriminalitet og får dermed nye levekår. For at innsatte skal bli rehabilitert i sin straffegjennomføring skal kriminalomsorgen ha fokus på programvirksomhet som fremmer behandling. Dette kan sees i form av ulike rehabiliteringsinnsatser i norske fengsler som rusmestringsenheter eller andre program og behandlingstilbud. Det konkretiseres også at miljøarbeid skal ha en sentral posisjon hvor miljøarbeidet skal springe ut i kunnskap, tro på at en endringsprosess er mulig, tilrettelegging av miljø for læring, og både individ samt gruppebasert tilpasning (s. 67).

Hvordan måles tilbakevendende kriminalitet i Norge?

Ragnar Kristoffersen, forsker ved Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS), trekker frem at statistikk viser ofte lavt tilbakefall hos kriminelle. Kristoffersen (2010) påstår at dette sier svært lite om faktiske forhold da flere nye innsatte i kriminalomsorgen sjeldent begår nytt lovbrudd etter endt soning. Dette kan delvis forklares med at i Norge kan en få fengselsstraff for å kjøre for fort med bil eller en kan velge fengselsstraff i stedet for å betale bot.

Tabell 1: *Oversikt over tilbakefall fra 2005*

Prosentandel med ny dom til Kriminalomsorgen innen to år	Danmark	Finland	Island	Norge	Sverige
Løslatelse 2005	29 %	36 %	27 %	20 %	43 %

(Kristoffersen, 2010)

Statistikk som blir målt viser også tilbakefall tendensen innen, for eksempel, to år etter løslatelse. Samtidig soner innsatte i ulike grupper som i et fengsel med høyt sikkerhetsnivå, lavere sikkerhetsnivå, friomsorgen eller med fotlenke som kan påvirke statistikken på

tilbakevendende kriminalitet. Statistikken blir også noe skjev hvis tidligere straffedømte begår ny kriminalitet etter for eksempel fem år.

2.2 Sosialt arbeid i fengsel

I kriminalomsorgen arbeider sosialarbeidere med innsatte hvor målet er å skape endring for den enkelte både under og etter endt soningsopphold. Sosialarbeideren utøver sosial arbeid som er en type hjelpearbeid, men ikke et tilfeldig hjelpearbeid. I dagens Norge er sosialt arbeid knyttet tett opp mot velferdsstaten og flertallet av sosialarbeidere er ansatt i kommunen, staten eller arbeider i en organisasjon som er finansiert av velferdsstaten. Sosialarbeiderens kunnskaper er essensielle i arbeid med innsatte da samfunnsendringer og endringer i velferdstjenestene påvirker faget stort (Brodtkorb & Rugkåsa, 2015, s. 301-302). Sosialt arbeid er basert på kunnskapsteori, personlig kompetanse og yrkesspesifikke ferdigheter som skal bidra til å skape endringer hos individer, grupper eller på samfunnsnivå (Berg et al., 2015, s. 20). Sosialt arbeid og våre verdier er essensielt i arbeid med innsatte og deres endringsprosess gjennom rehabiliteringsinnsatser. Levin (2004) påpeker at sosialarbeidere arbeider i spenningsfelt som oppstår mellom to motpoler (s.12). Jeg vil trekke særlig frem to spenningsfelt som sosialarbeidere arbeider i gjennom arbeid med innsatte i kriminalomsorgen. Forholdet mellom individ, gruppe og samfunn er høyst aktuell hvor sosialarbeideren skal se personen-i-situasjonen hvor en tar et dypdykk i om det er mennesket eller samfunnet som kan være utgangspunktet for problemet og at en årsaksforklarer sosiale problem som et både- og, og ikke enten-eller (Levin, 2004, s. 67). Det andre spenningsfeltet jeg særlig vil trekke frem som sosialarbeidere møter i kriminalomsorgen er forholdet mellom hjelp og kontroll. Sosialarbeideren har som hjelper makt, men i kriminalomsorgen har også sosialarbeideren makt i form av å være en kontrollør. Rollen som kontrollør kan oppleves å være ubehagelig, til tider vond, og det kan hemme myndiggjøring for innsatte (Kokkinn, 2011, s. 202).

3.0 METODEDETEORI

3.1 Valg av metode

Å skrive en oppgave, og videre valg av metode, er en prosess som handler om at jeg må tenke over hva jeg har lært, hvilken forforståelse sitter jeg med og hva som er mitt faglige ståsted. Mitt faglige utgangspunkt, erfaringer og kunnskaper må jeg omdanne til mitt eget i nettopp denne prosessen. Selve valget av metode er redskapet i mitt møte med det jeg vil undersøke. For å studere og svare på en problemstilling trenger en riktig valg av metode slik at en kan samle inn den informasjonen som er nødvendig for å skrive en utfyllende oppgave. En kvantitativ metode gir informasjon i form av målbare enheter. Det vil si at hvis en trenger å finne svar på hvor mange elever på videregående skole i Rogaland opplever å være ensomme, ville en kvantitativ studie være gunstig for å finne representativ informasjon til oppgaven. En kvalitativ metode går mer i dybden på informasjonen som skal hentes inn og det kan for eksempel være gjennom intervjuer av mennesker som vil fange opp opplevelser og meninger som ikke er målbare (Dalland, 2017, s. 52). Det er tydelig at selve problemstillingen styrer valget av metode, men det er flere perspektiver som påvirker valget. For forfatteren av oppgaven er det viktigste hvilken metode som antas å gi best mulig informasjon for å belyse problemstillingen, men det er også viktig å vurdere dine egne metodeferdigheter og tiden en har til disposisjon for å fullføre oppgaven (Dalland, 2017, s. 195). Før valg av metode til egen studie må en studere og undre seg over hvilke problemstillinger som tidligere har blitt forsket på. En må tillegge kvalitet over egen undring og ha fokus på at egne perspektiver må kunne dokumenteres, og videre underbygges, med holdbare eller sannsynlige argumenter fra tidligere forskning (Støren, 2013, s. 8).

3.2 Litteraturstudie

I en litteraturstudie er det selve litteraturen en undersøker og videre hva som faktisk er skrevet av forfatteren av artikkelen. For å gjennomføre en litteraturstudie er selve materialet den allerede eksisterende kunnskapen en innhenter i artikler, gjennom å søke i ulike databaser. Det vil si at en slik studie lager ikke ny kunnskap, men det kan oppstå nye refleksjoner i kjølevannet av å sammenligne kunnskap fra ulike undersøkelser eller artikler. Som igjen kan belyse temaer og vinklinger som behøver å forskes videre på. En litteraturstudie er systematisering av aktuell kunnskap som vil si at en både søker, samler, vurderer og sammenfatter denne kunnskapen (Støren, 2013, s. 17). I en litteraturstudie vil tema og problemstilling påvirke hvilken informasjon en søker etter. Det er viktig å være klar over når

en leter etter andres forskning at en kan bli blind i letingen. Det kan være fordi en er så opphengt i å finne forskning som støtter seg til ditt valgte tema og en ikke finner forskning som eventuelt underbygger dette. Derfor må en være åpen for å endre vinklingen etter hvilken forskning som er tilgjengelig samtidig som at jeg som student må ha et tema innforbi rammene til profesjonsutdanningen og hvilke forventninger fra universitetet som legger føringer for min litteraturstudie (Dalland, 2017, s. 219).

For å belyse min problemstilling i denne studien har jeg valgt litteraturstudie som metode. Det mener jeg er gunstig slik at min forforståelse og teoretiske perspektiv, og andres relevante forskning, vil jeg kunne ta et dypdykk inn i mitt tema og problemstilling på en meningsfull måte (Dalland, 2017, s. 211). Jeg hadde i forkant av bachelorsemesteret sett for meg kvalitativ intervju som metode, men jeg oppdaget raskt at litteraturstudie var mer realistisk, rent tidsmessig. I en litteraturstudie henter jeg inn allerede eksisterende fagkunnskap, forskning og teori som vil gi ulike perspektiver på det jeg ønsker å belyse (Dalland, 2017, s. 207).

3.3 Metodekriterier

Det er blitt søkt i ulike databaser på internett, primært www.oria.no, for å finne relevante vitenskapelige artikler. Da jeg skulle starte mine søk var fokuset mitt primært rettet mot å finne gode forskningsartikler som omhandlet rehabilitering i kriminalomsorgen. Ønsket å finne forskningsartikler som fremmet ulike perspektiver slik at jeg kunne finne erfaringer fra både innsatte og ansatte fra ulike rehabiliteringsinnsatser i norske fengsler. Da særlig rettet mot rusmestringsenheter eller lignende programvirksomhet fra fengsel som kunne få frem hvordan rehabilitering og straff oppleves i praksis.

Tabell 2: Inklusjonskriterier/eksklusjonskriterier under søket

Inklusjonskriterier	Eksklusjonskriterier
Fagfelleverderte artikler	Artikler som ikke er fagfelleverderte
Vitenskapelig innhold	Bøker uten redaktør
Artikler publisert etter 2016	Artikler publisert før 2016
Artikler som omhandlet innsatte og ansattes erfaringer fra rehabilitering i fengsel	Artikler som omhandlet sammenhengen mellom oppvekstvilkår og kriminalitet
Artikler som omhandlet rehabiliteringsinnsatser i regi av kriminalomsorgen i Norge	Artikler som omhandlet erfaringer fra utenlandske fengsler

Brukte i førsteomgang søkeord som rehabilitering og fengsel. Da søkeordet rehabilitering ble brukt plasserte jeg en stjerne (rehabilitering*) slik at alle variasjoner av søkeordet med tatt med i søket. Brukte kombinasjonsordet AND (rehabilitering AND ...) som er med på å avgrense søket slik at begge deler av søkeordene er med i artiklene (Helsebiblioteket.no, 2016). Dette gav store treff og med avgrensning fant jeg første fagfelleverderte forskningsartikkel som jeg har tatt med. Jeg oppdaget fort at flere gode vitenskapelige artikler, basert på norske søkeord, ble ekskludert på grunn av eksklusjonskriterier (primært utgivelse siste 5 år) og begynte dermed å søke på engelske ord. Engelske søkeord jeg brukte videre i søket var rehabilitation*, Norwegian Prison, drug use og experiences. Erfarte at å bruke engelske søkeord gav gode treff på vitenskapelige artikler og det resulterte i 3 fagfelleverderte forskningsartikler som jeg har med i min studie.

Tabell 3: Søkedokumentasjon

Database	Søkeord	Kombinasjoner	Antall treff
Oria	1. Rehabilitering*		5840
	2. Fengsel		1794
		1 AND 2	180
		Avgrenset til fagfelleverderte tidsskrift + utgivelsesår 2016- 2021	28

Funn 1: «Ny fangebehandling i norske fengsler? Om innsatte rusbrukeres opplevelser av selvbestemmelse og medvirkning» skrevet av Janne Henriette Ingvarsdotter Helgesen (2017)

Database	Søkeord	Kombinasjoner	Antall treff
Oria	1. Rehabilitation*		1 488 600
	2. Norwegian Prison		9529
		1 AND 2	1238
	3. Drug use		5 475 281
		1 AND 2 AND 3	650
	Avgrenset til fagfelleverderte tidsskrift + utgivelsesår 2016- 2021		168

Funn 2: «*Exploring prison drug use in the context of prisonbased drug rehabilitation*» skrevet av Kristian Mjåland (2016)

Funn 3: «*Reflecting Dialogues in a Norwegian Prison: A qualitative study*» skrevet av Kristin Viggen & Tora Landrø

Database	Søkeord	Kombinasjoner	Antall treff
Oria	1. Program		14 619 55
	2. Experiences		10 856 942
		1 AND 2	4 176 242
	3. Norwegian Prison		9529
		1 AND 2 AND 3	3784
		Avgrenset til fagfelleverderte tidsskrift + utgivelsesår 2016-2021	743

Funn 4: «*The Short Addiction Program: experiences from an intervention by the correctional services in Norway*» skrevet av Gunnar Vold Hansen (2017)

Da jeg i min studie ønsker å se på innsatte og ansattes erfaringer, og tolkninger, for hvordan rehabiliteringsinnsatser faktisk fungerer i praksis valgte jeg å utelate forskningsartikler som omhandlet utenlandske fengsler. Dette også fordi det er store ulikheter på hvordan kriminalomsorgen drives i form av prinsipper, holdninger og verdier her i Norge, i forskjell til utenlandske fengsler som for eksempel USA.

Tabell 4: Valgte forskningsartikler med metodeoversikt

Forfatter(e)	Metode	Empiri	Informanter
<p>Helgesen (2017) Ny fangebehandling i norske fengsler? Om innsatte rusbrukeres opplevelser av selvbestemmelse og medvirkning. <i>Tidsskrift for velferdsforskning</i>, 20 (2), s.100-116.</p> <p>https://doi.org/10.18261/issn.2464-3076-2017-02-01</p>	Kvalitativ	Dybdeintervju + fokusgruppeintervju	Innsatte rusmisbrukere = totalt 29 informanter.
<p>Mjåland (2016) Exploring prison drug use in the context of prisonbased drug rehabilitation. <i>Drugs; education, prevention & policy</i>, 23(2), s.154-162.</p> <p>https://doi.org/10.3109/09687637.2015.1136265</p>	Kvalitativ	Semistrukturerte intervjuer Observasjoner i 8 måneder	Innsatte rusmisbrukere = 23 informanter Ansatte = 12 informanter
<p>Viggen og Landrø (2017) Reflecting Dialogues in a Norwegian Prison: A qualitative study. <i>Journal of family psychotherapy</i>, 28(4), s.333-349.</p> <p>https://doi.org/https://doi.org/10.1080/08975353.2017.1301157</p>	Kvalitativ	Semistrukturerte intervjuer + fokusgruppeintervju + skjema 2 observasjoner	Innsatte = 10 informanter Ansatte = 6 informanter
<p>Hansen Vold (2017) The Short Addiction Program: experiences from an intervention by the correctional services in Norway. <i>Criminal justice studies</i>, 30(1), s.86-96.</p> <p>https://doi.org/10.1080/1478601X.2016.1269326</p>	Kvalitativ	Semistrukturerte intervjuer + fokusgruppeintervju	Innsatte = 16 informanter Ansatte = 11 informanter

3.4 Presentasjon av valgte forskningsartikler

3.4.1 Utvalget

I forskningsartikkelen til Helgesen (2017) er det blitt benyttet kvalitative intervjuer som datainnsamling. Datamaterialet består av totalt 15 dybdeintervjuer og to fokusgruppeintervjuer med 14 innsatte. Informantene er valgt fra fem rusmestringsenheter i norske fengsler med høyt sikkerhetsnivå. 27 av informantene satt på dom, en på forvaring og en innsatt i varetekt. Informantene var mellom 24 – 56 år, hadde levekårsproblemer samt stor ruserfaring og var fengslet i Norge. Informantene fikk informasjon fra de ansatte om undersøkelsen og det var frivillig å delta. Intervjuene varte fra 1,5 – 2,5 timer og intervjuene ble tatt opp på bånd og deretter transkribert.

Forskningsartikkelen til Mjåland (2016) rapporterer funn etter 8 måneders observasjon ved to rusmestringsenheter ved et høysikkerhetsfengsel i Norge. Datamaterialet består av semistrukturerte intervjuer av 23 innsatte og intervjuer av 12 ansatte. Alle innsatte som var med på studien var menn og mellom 23 – 45 år. Ansatte som var med i studien var alle involvert i rusmestringenhetene og det var seks fengselsbetjenter, to ruskonsulenter, en psykolog, en sosialarbeider, en sykepleier og en ansatt fra regionalt helseforetak.

Viggen og Landrø (2017) brukte semistrukturerte intervjuer, samt fokusgruppeintervjuer, som sin datainnsamlingsmetode. Av de innsatte ble 5 informanter intervjuet mens de sonet en dom, 3 informanter ble intervjuet etter løslatelse og 2 informanter ble intervjuet både under og etter endt soning. De tidligere straffedømte informantene valgte selv lokasjon for hvor intervjuet skulle ta sted. Av informantene var det totalt 9 menn og 1 kvinne hvor alderen var mellom 25 – 45 år. Kun en av informantene hadde fullført grunnskolen, mens 3 av informantene studerte under soning. Majoriteten hadde også rusproblemer og sonet i ordinær avdeling i et norsk fengsel. Totalt 6 ansatte ble intervjuet i fokusgruppeintervjuer og det var fire fengselsbetjenter, en sykepleier og en sosialarbeider. Intervjuene ble tatt opp på bånd og senere transkribert. Det ble også delt ut spørreskjema i etterkant av samtalen hvor innsatte enten skrev ned meningen selv eller fikk hjelp av ansatte. 118 spørreskjema samlet inn i en 1 års periode ble anvendt i datamaterialet.

Forskningsartikkelen til Hansen Vold (2017) ble det brukt semistrukturerte intervjuer, samt fokusgruppeintervjuer, som datainnsamling. Av informantene blant de innsatte ble det foretatt et gruppeintervju av 7 informanter som hadde fullført «kortprogram om rus». De ble så foretatt 9 semistrukturerte individuelle intervjuer av innsatte. 7 ansatte ble intervjuet i et

fokusgruppeintervju og totalt 4 ansatte i mindre grupper, hvor de var to ansatte pr. gang. Individuelle intervjuer av innsatte varte ca. 20 minutter hver og de ble tatt opp på bånd for senere bli transkribert. Gruppeintervjuer av ansatte varte et sted mellom 60 – 90 minutter.

3.4.2 Kildekritikk

Forskningsartikkelen til Helgesen (2017) omhandler dybdeintervjuer og fokusgruppeintervjuer fra rusmestringsenheter, men jeg undrer meg over at det kun er tatt ut informanter fra fengsel med høyt sikkerhetsnivå da det kan tenkes å være forskjeller fra erfaringer mellom høyt sikkerhetsnivå og fengsel med lavt sikkerhetsnivå. Temaene i intervjuguiden ble presentert som antatte forhold som påvirket innsattes opplevelse av brukermedvirkning og samarbeid. Dette er en god veiledning for innsatte, men burde ha åpnet opp for fritt samtalerom. Det kan stilles spørsmål omkring hvordan innsatte fikk informasjon fra de ansatte og om de fikk tilstrekkelig med informasjon til å ta valget om å delta. Modellen fra intervjuguiden gav samtidig de innsatte et godt perspektiv for hva som skal analyseres og hva intervjuene skal handle om. Det er også tatt hensyn til anonymitet og informantene er gitt fiktive navn.

I Mjåland (2016) sin forskning er datainnsamlingen basert på 8 måneders observasjon med semistrukturerte intervjuer. Det styrker studien at Mjåland har vært tett på både innsatte og ansatte i perioden hvor han har fått erfare og oppleve selv hvordan det er på rusmestringene. Samtidig undrer jeg meg over selve intervjuene da det ikke er opplyst lengde på intervjuene da det kan tenkes og ha en påvirkning på utfallet.

Viggen og Landrø (2017) fremhever verdien av reflekterende samtaler gjennom semistrukturerte intervjuer og fokusgruppeintervjuer. Denne studien er studien med færrest informanter av de totalt 4 valgte forskningsartiklene jeg har valgt å ta med. Da jeg tok for meg forskningsartikkelen undret jeg meg fort over at en ikke kan ta dette utvalget og generalisere for alle innsatte hvordan dette tiltaket har hjulpet. En kan ikke sammenligne «reflekterende samtaler» mot andre tiltak og påse at det er det mest effektive tiltaket da studien ikke sammenligner med andre. Det kan også stilles spørsmål omkring det faktum at innsatte som er blitt intervjuet er innsatte som kun har positive erfaringer med tiltaket. I tillegg er det ikke presisert i studien omkring varigheten av intervjuene. Informert samtykke om å delta i studien ble delt ut ved hvert intervju og ble signert av de innsatte.

Hansen Vold (2017) skal få frem erfaringer fra «kortprogram om rus» gjennom semistrukturerte intervjuer og gruppeintervjuer. Forskerne påpeker at det var vanskeligheter med å få innsatte til å ha en diskusjon som inneholdt åpent, ærlighet og reflekterende perspektiver da de innsatte hadde vanskeligheter med å snakke om erfaringene i gruppeintervjuer. Store deler av studien lener seg på datainnsamling fra de individuelle intervjuene, men jeg stiller meg skeptisk til at intervjuene varte rundt 20 minutter. Ser utfordringer med å skildre personlige erfaringer, følelser og andre perspektiver på så liten tid. Alt av datainnsamling ble tatt opp på bånd og senere transkribert.

Felles for alle forskningsartiklene er at de involverer innsatte. Innsatte i fengsel kan ha en tendens til å fremlegge meninger og holdninger som de vet at ansatte, og andre øvrige, gjerne vil høre. Dette er fordi fengselshverdagen er preget av om en har god oppførsel eller ikke og hvis en oppfører seg bra så kan dette bli belønnet i form av goder. Samtidig så er det viktig å ikke generalisere og tenke at dette er representativt for alle innsatte i norsk kriminalomsorg.

3.5 Forskningsetikk

Forskningsetikk konsentrer seg om alle sider ved forskningen som blir gjort, fra planlegging av problemstilling, hvilken metode som blir anvendt og hvordan resultatene kan tenkes anvendt og rapportert. Forskning som blir gjort i lys av sosialt arbeid kan ofte ta utgangspunkt i mennesker generelt og i samfunnets verdier, og videre holdninger. Dette kan være et følsomt område for alle involverte parter og en må være klar over egen forforståelse og holdninger slik at det ikke går på bekostning av enkeltindivider og deres integritet. Forskningsetikken skal gi forfatteren veiledning og et grunnlag for vurdering før en foretar seg valg da etikken konsentrerer seg om normene for riktig og god oppførsel (Dalland, 2017, s. 236). Det kan være hensiktsmessig å stille seg spørsmålet om hvem som har utbytte av informasjonen som skal fremskaffes og hvilken posisjon en setter deltakerne av forskningen i. Det kan være allerede sårbare mennesker som er i en fase av livet som oppleves som utfordrende. I forskningsetikkens forforståelse for forfatteren personlig er det viktig å gjøre en overveielse av hvor stor belastningen kan oppleves for de involverte deltakerne i forhold til hvilke goder forfatteren mener å oppnå med forskningen som kan ha en positiv innflytelse for andre i senere tid (Dalland, 2017, s. 238).

4.0 TEORETISK PERSPEKTIV

3.1 Kriminalomsorgen

Kriminalomsorgen har ansvaret for straffegjennomføring i Norge. Straffegjennomføring kan skje i form av fengsel, strafferettslige sanksjoner, samfunnsstraff, forvaring eller varetektsfengsling. For straffedømte skal gjennomføringen av straff foregå på en slik måte at det er betryggende for samfunnet for øvrig, men også ha en motvirkende effekt i form av ny kriminalitet. Ansatte i kriminalomsorgen skal fremme humanistiske prinsipper og arbeidet med innsatte skal gjøres i lys av åpenhet, trygghet og nytenkning (Kriminalomsorgen, u.å-a). Innsatte skal vende tilbake til samfunnet på et tidspunkt og det er et stort fokus på rehabilitering som en del av straffegjennomføringen. I straffegjennomføringsloven § 3, 1. ledd, 2.punktum presiseres det at «Kriminalomsorgen skal legge forholdene til rette for at domfelte skal kunne gjøre en egen innsats for å motvirke nye straffbare handlinger» (Straffegjennomføringsloven, 2002).

Rusmestringsenheter

Som en del av kriminalomsorgens to-delte rolle, straff og rehabilitering, finnes det rusmestringsenheter i fengsel som tilbyr rehabilitering og behandling knyttet opp mot innsatte rusmisbrukere. I rusmestringsenhetene fokuseres det på tverrfaglig samarbeid mellom ulike yrkesprofesjoner for å gå et best mulig helhetlig tilbud. Det fokuseres på et tett samarbeid mellom innsatte rusmisbrukere og ansatte, hvor ansatte skal tilrettelegge for brukermedvirkning og deltakelse rundt hver innsatts soningsopphold, så langt det er mulig under organisasjonens rammer. Tiltak som tilbys i rusmestringsenhetene er motiverende samtaler, rusrelaterte samtaler og miljøarbeid i avdelingen (Helsedirektoratet og Kriminalomsorgsdirektoratet, 2016, s. 3). Det finnes totalt 18 rusmestringsenheter i norske fengsler og enhetene skal legge til rette for samarbeid mellom kriminalomsorgen, spesialisthelsetjenesten og helse- og omsorgstjenester under soning (Kriminalomsorgen, u.å-b).

Rusavhengighet

I Meld. St. 30 (2011-2012) fremlegges regjeringens tiltak og videre mål for en helhetlig rusmiddelpolitikk. Mennesker som er tungt belastet av rusavhengighet skal få et styrket tilbud i form av rehabilitering og koordinerte tiltak. Videre tar meldingen opp nødvendigheten av forebyggende arbeid mot skadevirkende rusavhengighet i form av økt kunnskap for yrkesprofesjonene som skal arbeide med denne gruppen individer. Mennesker som har en

rusavhengighet opplever en rekke negative konsekvenser som påvirker livet i stor grad. Biong og Ytrehus (2018, s. 30) skildrer sammenhengen mellom skade, normbrudd og avhengighet for å forklare ulike perspektiver for rusmiddelbruk og avhengighet. Å ha en rusavhengighet kan føre til direkte skade på mennesket, men også skade menneskene som er rundt individet. Når et menneske er under påvirkning av rus kan det føre til at en tar valg som en ellers ikke ville tatt i en edru tilstand. Dette kan føre til at rusavhengige tyr til vold eller utfører kriminelle handlinger samtidig kan bruk av rus over tid føre til økte psykiske utfordringer, økonomiske vansker, tap av jobb eller tap av nære relasjoner. I samfunnet for øvrig blir rusavhengige sett på som avvikere og mennesker som har en avvikende atferd. Samtidig er bruk av illegale rusmidler ulovlig i Norge og det kan føre til fengselsstraff (Biong & Ytrehus, 2018, s. 32). Hvordan en skal forstå avhengighet er komplekst og inneholder flere perspektiver. Rusavhengige opplever en fysisk tilstand som abstinens og kroppen er avhengig av kontinuerlig tilgang til rus, men det er ikke ensbetydende om at den rusavhengige ønsker å ruse seg. Det er mange faktorer som spiller inn på hvorfor mennesker blir avhengige og for å arbeide med denne gruppen mennesker trenger en stor kompetanse. Kompetanse til å forstå kompleksiteten og ha et helhetlig perspektiv i denne problematikken (Biong & Ytrehus, 2018, s. 42). Å være rusavhengig er ikke noe en er, men mennesket har en sykdom. Forståelsen av en rusavhengighet påvirker hvordan den rusavhengige blir oppfattet og behandlet. En rusavhengighet, og forståelsen av selve avhengigheten, må hjelpeapparatet ha som et bakteppe når det forklares hvordan rusavhengige tar sine valg i livet.

Rus

I NorMA-studien til Bukten et al. (2020, s. 7) presiseres det at rusmisbruk i fengsel har ofte en sammenheng med rusmisbruk før soningsoppholdet. Av de 1499 innsatte studien tar for seg oppgav 1 av 2 innsatte at de ruste seg daglig de siste 6 måneder før fengsling. Cannabis var det mest brukte rusmiddelet og ble primært brukt som selvmedisinering for angst eller depresjon. Samtidig peker studien på at det var færre som ruste seg under soning, 1 av 4 innsatte, og det var flertall av menn. Ved valg av rusmidler er den ønskelige effekten som er pådriver for valget. Ved dempende effekt inntas ofte alkohol, benzodiazepiner eller opioider. Til mer aktiverende effekt inntas kokain eller amfetamin og ved hallusinogene effekter inntas for eksempel LSD eller Cannabis. Mange rusmidler har flere enn en type virkning, og videre effekt, og virkningen kan ha store variasjoner fra person til person (Biong & Ytrehus, 2018, s. 91). Rusmidlenes skadevirkende områder er ofte mer komplekst enn kun snevret inn mot

brukeren selv. Det forekommer ofte store belastninger og skader i nettverk, nære relasjoner og på samfunnet generelt (Biong & Ytrehus, 2018, s. 112).

3.2 Motivasjonspsykologi

Motivasjon styrer mennesker i ulike retninger og gir handlingene både energi og et mål. Selv om vi, stort sett, er klar over hva som er ansvarlige og riktige valg påvirker motivasjonen atferden vår som har en direkte sammenheng med menneskers påvirkningskraft. Vi styres også vel så mye av andres forventninger over hva som er riktig i forhold til hvilke forventninger en har for en selv personlig. En av følelsenes viktigste oppgave er å aktivere mennesker til handling. Det vil dermed si at følelsene motiverer oss til handling og mennesker drives åpenbart mot handlinger som gir oss positive følelser. Samtidig er motivasjon og behov komplekse prosesser som påvirkes av sosialt press, verdier og holdninger til andre og generelt i samfunnet og er ikke alltid ensbetydende for å ta veloverveide riktige valg (Helgesen, 2018, s. 80). Menneskers ulike behov og motivasjon går hånd i hånd, og påvirker også sosialarbeideren i sitt arbeid. Ut ifra hvilket perspektiv en ser motivasjon gjennom fører det til hvordan en tolker, og forklarer, andres motivasjon for endring. Det er også en reell sammenheng mellom ytre og indre motivasjon. Ytre motivasjonsfaktorer kan virke hemmende for den indre motivasjonen og motsatt. Når den ytre motivasjonsfaktoren oppleves som kontrollerende for individet kan det føre til svekkelse av selvbestemmelse og myndiggjøring. Samtidig kan det være gunstig med ytre motivasjonsfaktorer for å trigge den indre motivasjonen. Ved ytre motivasjonsfaktorer tilegner individet motivasjonen en bestemt verdi og verdien avgjør i hvilken grad individet blir aktivert for handling. Verdien også med på å avgjøre om motivasjonsfaktoren(e) kan virke kontrollerende eller autonomiserende over eget liv (Diseth, 2021, s. 107).

Abraham Maslows behovsteori

Maslow (1954) har hatt en viktig plass i motivasjonspsykologien og introduserte en pyramidetabell hvor han delte menneskers behov i en rangert rekkefølge. For å forklare sammenhengen mellom behov og motivasjon begrunnet Maslow (1954) behovene av ulike karakterer og at noen behov er mer grunnleggende enn andre. De grunnleggende behovene må være dekket før øvrige behov i tabellen kan bli realisert for hver enkelt individ. Pyramidetabellen viser en teori om at mennesker må få dekket de mest grunnleggende behov som mat, søvn og trygghet før behovene for sosial tilhørighet, anerkjennelse og selvaktualisering kan bli gjeldende. Trygghetsbehovet omhandler at individet skal føle seg

beskyttet fra eventuelle farer eller konstant press fra omgivelsene. Deretter er det behovet for sosial tilhørighet som dukker opp og dette behovet henger sammen med at alle mennesker er sosiale vesener som har behov for å være en del av en sosial gruppe. Behovet for anerkjennelse handler om at individet blir anerkjent for å være et kompetent individ, men også at individet har behov for å føle seg verdifull i relasjon med andre. På toppen av tabellen finner en behovet for selvaktualisering som går på at mennesket skal være den beste utgaven av seg selv og at mennesket vet hvem en er og hvilken retning livet tar (Maslow 1943, sitert i Diseth, 2021, s. 210).

Ryan & Deci's selvbestemmelsesteori

Selvbestemmelsesteorien legger fokus på måten et individ blir motivert på i stedet for hvor mye motivasjon individet opplever å ha. Videre fokuserer teorien på at mennesker reagerer ikke bare på ytre handlinger som for eksempel sammenhengen mellom belønning og straff, men også på de psykologiske behovene som autonomi, kompetanse og relasjoner (Ryan & Deci 2017, sitert i Diseth, 2021, s. 37). Menneskers psykologiske behov er ikke tilegnet gjennom læring og kan defineres som indre behov som er uavhengig av kultur og religion. Samtidig må en være klar over at indre behov kan bli møtt på ulike måter ut ifra menneskers generelle forskjeller. Menneskers streben etter å tilfredsstille sine psykologiske behov kan både bli hemmet eller fremmet av omgivelsene rundt. Dersom omgivelsene rundt hemmer for eksempel menneskers autonomi, kompetanse eller relasjoner kan dette øke motivasjonen til individet som gjør at h*n strekker seg langt for å oppfylle behovene, men det kan også påvirke i motsatt retning. Tankegangen i selvbestemmelsesteorien er at hvis et individ opplever å få hemmet sine behov på grunn av omgivelsene kan en til slutt gi opp. Da kan individet føle at omgivelsene er mer kontrollerende enn frihetsgivende og det kan resultere i negative følelser og videre hjelpeløshet. Samtidig med psykologiske behov fokuserer en innenfor denne teorien på sammenhengen mellom mål og aktivitet og hva det eventuelt utløser. Indre mål handler om egen verdi, relasjoner og hva som er viktig for individet mens ytre mål er styrt av andre faktorer. Ytre mål og behov kan henge sammen med anerkjennelse gjennom penger eller popularitet (Ryan & Deci 2017, sitert i Diseth, 2021, s. 38).

Behovet for autonomi, og støtte, er grunnleggende innenfor denne teorien. Dette kan sees i lys av at autonomi fører til et perspektiv som gir frihet til å ville gjøre noe for eget liv. Denne friheten gir mennesket egen fri vilje til å velge aktivitet selv som videre kan fylle andre behov. Samtidig kan det være utfordrende å fremme motivasjon for mennesker som befinner seg i

limbo mellom autonomi og kontroll. Skal dette settes i perspektiv ut ifra selvbestemmelsesteorien handler det om at individet får nok støtte fra omgivelsene rundt. Denne støtten benevner Ryan & Deci (2017) som autonomistøtte for brukeren og støtten bidrar til at motparten får valg som er meningsfulle selv om valgene ikke er fritt valg, og en er i kontrollerende omgivelser. Autonomistøtten kan gi brukeren myndiggjøring og følelsen av å bli tatt på alvor for sine følelser og behov i situasjonen. Autonomistøtten kan videre være et viktig bidrag til å tilby en forklaring for individet for hvorfor en aktivitet er viktig og hva det kan utløse i etterkant (Ryan & Deci 2017, sitert i Diseth, 2021, s. 40). Autonomistøtte i praksis kan for eksempel være gjennom samtaleteknikken motiverende intervju (MI), hvor en har som hensikt til å motivere for endring. MI brukes ofte innen behandling av rusavhengige og får hvert enkelt individ til å vurdere ulike handlinger som til slutt fører til at individet reflekterer over nåværende situasjon og ønsket situasjon. MI bygger på samme hovedprinsipper som selvbestemmelsesteorien hvor utgangspunktet er individets opplevelse av eget liv og hva som må til for å finne motivasjon og nye perspektiver for å oppnå endring (Ryan & Deci 2017, sitert i Diseth, 2021, s. 43).

Behovet for relasjonen i selvbestemmelsesteorien omhandler det å bli sett av andre og at en bryr seg om andre behov slik at det blir en gjensidig støtte i relasjonen. Relasjonsbehovet er nært knyttet til det at individet trenger å ha en trygg tilknytning til andre mennesker og få oppleve at andre har respekt for det mennesket du er. Innenfor teorien skilles det mellom fellesskapsrelasjoner og forretningsmessige relasjoner hvor jeg vil fokusere på fellesskapsrelasjoner. Det er fordi fellesskapsrelasjonene er knyttet til det psykologiske behovet for relasjoner hvor det åpnes opp for tosidige relasjoner hvor det er rom for å undersøke og anerkjenne andres interesser. For å få tilfredsstilt relasjonsbehovet for individet må det forekomme støtte, forståelse og åpenhet hvor en ikke dømmer ut ifra tidligere valg en har foretatt seg i livet. Samtidig understreker Ryan & Deci (2017) at det er ikke antall nære relasjoner som er viktig, men selve kvaliteten på relasjonene en har som kan bidra til å motivere oss (Ryan & Deci 2017, sitert i Diseth, 2021, s. 48).

Banduras mestringsforventning

Bandura presiserer at motivasjon henger sammen med individets tillit til seg selv, tillit for å faktisk utføre handlinger en har satt seg som går hånd-i-hånd med de evnene mennesket innehar og hvilken situasjon en befinner seg i. For at et menneske skal oppleve kontroll over eget liv innebærer det at individet må finne et utgangspunkt for mestring.

Mestringsutgangspunktet kan da utløse en motivasjon oppstår i samspillet mellom atferd, person og miljø (Bandura 1997, sitert i Diseth, 2021, s. 143). Videre deler Bandura opp motivasjon i effektivitetsforventninger og resultatforventninger. Effektivitetsforventninger utløses motivasjonen av troen på at en klarer å utføre en bestemt handling, mens ved resultatforventninger er motivasjonen rettet mot at den bestemte handlingen fører til et ønskelig resultat. Dersom begge typer forventning er høye vil også motivasjonen være sterkest og motsatt kan begge forventningene være lave som vil føre til at individet til slutt gir opp og ikke føler noen form for motivasjon (Bandura 1997, sitert i Diseth, 2021, s. 144-145).

3.3 Verdier og holdninger i sosialt arbeid

Verdier i sosialt arbeid skal farge sosialarbeideren i sine valg, sitt handlingsrom og bevissthet i en hjelperelasjon. Det innebærer å være et profesjonelt medmenneske og følelsesmessig involvert for mennesker som opplever utfordringer for seg selv eller i en gruppe. Hvordan sosialarbeideren møter mennesker på er balansert gjennom hvilken forståelsesramme sosialarbeideren innehar. Forståelsesrammen preges av sosialarbeiderens holdninger til hvordan mennesker skal bli møtt på gjennom personlige verdier og yrkesetiske retningslinjer (Kokkinn, 2011, s. 82). Fellesorganisasjonen (2015) har laget et yrkesetisk grunnlagsdokument som er prinsipper som danner et felles etisk grunnlag for blant annet sosialarbeidere. Grunnlagsdokumentet har som mål å veilede og danne verdier for å arbeide etisk riktig og skape etiske refleksjoner for både brukere og yrkesgrupper. Verdiene som er nedfelt i grunnlagsdokumentet danner «ryggsekken» for sosialarbeideren og jeg vil kort gjøre rede for et utvalg av prinsipper som er sentrale i arbeid med innsatte.

Helhetssyn på mennesker

Sosialt arbeid fokuserer på at det kan være mange faktorer ved et menneskets liv som påvirker egen velferd, og at forholdet mellom individ og samfunn har en direkte tilknytning til denne velferden. Sosialarbeideren skal fokusere på en helhetlig tilnærming til individer som har behov for sammensatte og tverrfaglige tjenester. Videre skal sosialarbeideren legge til rette for ulike deler av hjelpeapparatet slik at innsatte rusmisbrukere får et helhetlig hjelpetilbud (Fellesorganisasjonen, 2015).

Solidaritet og rettferdighet

Sosialarbeideren skal fremme solidaritet og rettferdighet i arbeid med innsatte rusmisbrukere på både individ- og gruppenivå. Innsatte rusmisbrukere er i utsatte posisjoner og sosialarbeideren skal fremme tiltak og tjenester som ikke bidrar til umyndiggjøring. Sosialarbeideren har et ansvar om å øke rettsikkerheten for innsatte og fokusere på bedre levekår for denne utsatte gruppen (Fellesorganisasjonen, 2015).

Respekt for den enkeltes integritet

Sosialt arbeid skal fremme innsatte rusmisbrukers verdier og ønske om kontroll over eget liv ut i fra de forutsetningene som ligger til grunn. Tilrettelegge for selvbestemmelse og myndiggjøring hvor sosialarbeideren skal styrke innsatte til å leve i samsvar med egne muligheter og eventuelle begrensninger.

Skjønn og dømmekraft

Innsatte kan ha komplekse hjelpebehov hvor generalisert kunnskap og moralske normer ofte ikke er tilstrekkelig som handlingsgrunnlag. For å møte innsatte på best mulig måte for hvert enkelt individ forutsetter det faglig skjønn og god dømmekraft. Å utøve faglig skjønn er å balansere mellom det vesentlige og uvesentlige hvor sosialarbeideren må vurdere alle sider ved komplekse situasjoner. I arbeid med innsatte må sosialarbeideren ha mot til å stole på egen dømmekraft i valg hvor ingen løsninger vurderes som ideelle (Fellesorganisasjonen, 2015).

3.4 Endring

Det er ulike prosesser og perspektiver for mennesker som kan både hemme og fremme endringsprosessen, da særlig med tanke på innsatte. Her vil jeg gjøre kort rede for teori som er viktig for sosialarbeideren å ha med seg inn i relasjonen til innsatte slik at forholdene ligger til rette for å se personen i situasjonen og gi en mulig pekepinn på årsaksforklaringer og sammenhenger.

Utvikling og tilknytning

Allerede ved fødselen av er barn født med egenskaper som er genetisk bestemt. Temperamentet presiseres som en essensiell del av menneskers personlighet og hos barn kan en se temperamentstrekk som viser store variasjoner som blant annet aktivitetsnivå, tilpasningsevne og reaksjon på nye situasjoner (Helgesen, 2018, s. 155). Helgesen (2018)

påpeker videre i utviklingspsykologien sammenhengen mellom risiko, beskyttelse og resiliens. Risikofaktorer omhandler alt som øker sjansen for skade eller sykdom hos individer som for eksempel faktorer som peker på at barn ikke får oppfylt sine grunnleggende behov. Faktorer som truer barns tillit eller trygghetsfølelse til omsorgspersoner gir økt risiko. Samtidig som barn blir utsatt for risiko er også barnet utstyrt med beskyttelsesfaktorer som kan minimere effekten av risikoen en eventuelt blir utsatt for. Beskyttelsesfaktorer kan være medfødte egenskaper som intelligens eller ha en evne til å tolke utfordrende situasjoner i en positiv forstand, men også det sosiale nettverket blir sett som beskyttelse. Resiliens er da forholdet mellom beskyttelsesfaktorer og risikofaktorer hvor beskyttelsesfaktorene styrker barnets resiliens og åpner da videre opp for sunn utvikling selv om en blir påført risiko (s. 152). For at et barn skal oppnå en god utvikling er tilknytning helt grunnleggende. Tilknytning til omsorgspersoner sikrer trygghet når barnet føler seg utrygt og det er avhengig av omsorgspersonenes indre motivasjon for å skape omsorg for barnet. Gjennom tilknytning lærer barnet selvregulering hvor barnet kan regulere både tanker, følelser og atferd i samvær med omsorgspersoner som gir gode forutsetninger senere i livet til å takle eventuelle utfordringer (Helgesen, 2018, s. 161).

Læring

Helgesen (2018) presiserer at en av menneskets viktigste egenskaper er evnen til å lære. Læring handler om ytre og indre samhandlinger hvor noe læring er bottom-up styrt som vil si at læringen skjer uten at en selv er klar over det, mens andre former for læring krever en viljestyrt og bevisst tankevirksomhet (s. 98). Bandura (Bandura 1977, sitert i Helgesen, 2018) konkretiserer viktigheten av sosial læring i kognitiv psykologi. Sosial læring skjer ved at mennesker observerer hvordan andre mennesker handler – altså modellæring. Modellæring har en stor påvirkning på alle området hvor det foregår sosialisering eller oppdragelse og det kan også læres i negativ forstand. Dette er hvis barn, eller voksne, har modeller som utøver vold eller skadelig oppførsel og denne skadelige oppførselen blir tillært (s. 108).

Sosial påvirkning

Individer formes som mennesker gjennom sosial påvirkning og samhandling. Relasjoner og sosial påvirkning er noe de fleste mennesker er avhengige av og hvor mennesker blir formet sammen til et samfunn som kan gi oss gode opplevelser. På den andre siden kan relasjoner og sosial påvirkning skape mye skade og destruktive hendelser. Mennesker er sosiale vesener og har behov for å tilhøre en gruppe. Dette gjelder også for mennesker som har havnet utenfor

samfunnet på grunn av sosiale problemer og destruktiv atferd. En av gruppens viktigste egenskaper er at medlemmene av gruppen arbeider mot et felles mål. Gjennom å arbeide mot felles mål skaper det gjensidige relasjoner hvor en søker da mot å styrke hvert enkelts livskvalitet i felleskap (Helgesen, 2018, s. 284). Sosialt gruppearbeid er en metode som sosialarbeideren har eksplisitte kunnskaper omkring. Gjennom å skape gjensidige relasjoner i gruppen kan sosialarbeideren utforske hvert enkelt medlems iboende ressurser. Det er i selve gruppeprosessen veien mot endring starter hvor sosialarbeideren kan lede medlemmene gjennom samhandling, og dele erfaringer som kan åpne opp perspektiver for hvordan en kan oppnå mestring og økt livskvalitet (Kleppe, 2015, s. 135).

5.0 Presentasjon av funn

I denne presentasjonsdelen av min studie vil jeg legge frem relevante funn fra de fire utvalgte forskningsartiklene. Jeg vil kun ta med funn som er relevant til min problemstilling hvor funn som er diskutert i forskningsartiklene, men ikke relevante for denne studien, vil dermed ikke gjøres rede for.

Tabell 5 Oversikt over relevante funn

Forfatter	Fokusområdet	Perspektiv	Funn
Helgesen (2017) <i>«Ny fangebehandling i norske fengsler»</i>	Innsatte rusmisbrukeres selvbestemmelsesrett og medvirkning under rehabilitering	Innsatte og ansatte i rusmestringsenheter i norsk fengsel	Ulike rehabiliteringsfokus Lite autonomi Motivasjon/goder Mistillit
Mjåland (2016) <i>«Exploring prison drug use in the context of prisonbased drug rehabilitation»</i>	Rusmisbruk i fengsel: innsatte og ansattes perspektiv på hvorfor det blir brukt rus i en rehabiliteringsinnsats	Innsatte og ansatte i rusmestringsenheter i norske fengsler	Motivasjonsforståelse Gruppeprosesser Ulike syn på rusbruk Strengt regime
Hansen Vold (2017) <i>«The Short Addiction Program; experiences from an intervention by the correctional services in Norway»</i>	Opplever innsatte at Kortprogrammet bidrar til økt rusmestring?	Innsatte som er med eller har vært med i programmet.	Endringsprosess Selvbestemmelse Fra objekt til subjekt Verdien av kommunikasjon
Viggen og Landrø (2017) <i>«Reflecting Dialogues in a Norwegian Prison: A qualitative study»</i>	Utforsker forståelser og erfaringer med bruk av «reflekterende samtaler» for innsatte	Innsattes og ansattes erfaring med reflekterende samtaler.	Motivasjon Gruppeprosesser Rehabiliteringsprosess Samhold og felleskap

I studien til Helgesen (2017) kan funnene deles inn i tre rusmestringsenheter som har fått navnet «Venterommet», «Slusa» og «Kollektivet». Funnene presenterer Helgesen (2017) i lys av forskningsspørsmålet som omhandler hvordan de innsatte opplever selvbestemmelse og medvirkning omkring egen behandlings- og rehabiliteringsprosess. På rusmestringsavdelingen «Venterommet» søkte innsatte om en plass frivillig. Funn fra studien viser at innsatte måtte undertegne en kontrakt ved inntak hvor de pliktet til å holde seg rusfrie og ta regelmessige urinprøver mot goder under soningen. Innsatte informanter opplyser i studien at ansatte hadde som mål at innsatte skulle være rusfrie under oppholdet. Visere funn viser til at innsatte oppgav at deres mål var på den andre siden økt ruskontroll. Som en av informantene påpeker i studien:

Informant: «Jeg slo i hjel en fyr på fylla. Jeg vil ikke være den personen. Jeg vil ikke være en sånn at jeg ikke husker noe. Jeg vil ha kontroll over mitt eget liv, så jeg må holde meg unna alkohol heretter» (Helgesen, 2017, s. 106)

Funnene viser en markant forskjell og uenighet mellom mål for oppholdet på rusmestringsenheten mellom ansatte og innsatte. Innsatte informanter opplyser at det er lite rusmidler tilgjengelig på avdelingen på grunn av streng kontroll, og holder seg dermed rusfrie/ruser seg lite på grunn av kontroll, og ikke fordi behandlingen virker. Funn viser at innsatte informanter i studien til Helgesen (2017) var mer kritiske til mangel på rehabiliteringstiltak og et stengt kontrollregime enn konsekvensene av russug. Innsatte informanter påpekte at «Venterommet» fokuserte kun på ruskontroll og relasjonene var preget av mistillit og mistenksomhet. Funn viser videre at innsatte et dårlig forhold til fengselsbetjentene, men hadde et noe bedre forhold til sosialarbeideren. Innsatte informanter påpeker i studien at sosialarbeideren sitt arbeid var preget av lite tid og stor arbeidsmengde.

«Iver»: «Pia er en fantastisk dame. Du er glad hvis du får fem minutter med henne på tomannshånd, men hun må gjøre jobben til fire betjenter og det står alltid tolv mann og maser» Helgesen (2017, s. 107).

Videre viser funn i studien at innsatte påpekte mistillit blant hverandre og de vegret seg for å dele personlig informasjon. På «Venterommet» hadde innsatt et daglig møte som var obligatorisk hvor deltakelse på møtet gav goder. Flere funn i studien påpeker at innsatte på «Venterommet» opplevde lite påvirkning og at ansatte ikke fulgte opp deres rehabilitering. Samtidig viser funn at hvordan innsatte ble behandlet, og ikke fikk goder de ble forespeilet,

hadde en sammenheng mellom dårlig økonomi, manglende ressurser og lite motivasjon hos ledelsen.

På avdelingen «Slusa» viser funn at ansatte og innsatte hadde felles mål om rusmestring. Innsatte informanter opplevde å ha deltakelse over egne rehabiliteringsmål og en god praksis hvor ansatte kunne komme med innspill. Funn viser at ved «Slusa» var innsatte og ansattes relasjoner gode og innsatte opplevde mye støtte i individuelle samtaler. Innsatte informanter hadde et relativt godt forhold til overordnede fengselsbetjenter, men relasjonen til kontaktbetjenten betød mye. Funn i analysen viser at innsatte opplever medbestemmelse og myndiggjøring til tross for sterk kontroll. Samtidig påpeker funnene videre at det var samarbeidsproblemer mellom fengselsledelsen og ansatte på avdelingen hvor innsatte informanter forklarte dette med ulike syn på rehabilitering på rusbrukere. Innsatte informanter påpekte at de fikk ulike goder basert på tillit og at de savnet fungerende rehabiliteringsgrupper. Av ansatte informanter oppgav de at de bad innsatte gi tilbakemeldinger på hvordan det fungerer, men at innsatte var redd for negative konsekvenser.

På avdelingen «Kollektivet» viser funn at innsatte informanter oppgav at ansattes mål for innsatte var rusfrihet under soning og etter løslatelse. Videre viser funn at innsatte hadde i starten som mål å redusere egen rusbruk, men sluttet etter hvert opp om ansattes mål. Innsatte ble klar over eget behov for behandling og fikk tro på rusfrihet.

Informant: «Vi skal klare oss i samfunnet etter løslatelse og holde oss rusfrie [...] de ansatte kjenner måla våre, for vi blir jo enige om dem sammen» (Helgesen, 2017, s. 110)

Innsatte informanter ved «Kollektivet» viser til et godt forhold til ansatte hvor det ble tatt felles beslutninger og sosialarbeideren ble omtalt som jordnær og ærlig. Funn i studien viser at ved «Kollektivet» stod både ansatte og innsatte sammen, forklart av innsatte informanter, og relasjonene var basert på tillit. Funn påpeker at innsatte ble rettighetsvurdert og fikk en individuell plan. Innsatte informanter spesifiserer at de føler seg sett, hørt og tatt på alvor og det var en avslappet atmosfære på avdelingen.

Studien til (Mjåland, 2016) utforsker rusmisbruk under soning i en rusmestringsenhet, og funnene viser både innsatte og ansattes perspektiv for hva motivasjon er for å bruke rus i en rehabiliteringsprosess. Et av funnene viser at rusmidler var tilgjengelig på avdelingen for to hovedårsaker. En av årsakene var at innsatte smuglet inn rusmidler i avdelingen ved innsettelse i fengsel og en annen årsak var at innsatte tok vare på reseptbelagte midler for eget bruk og for videresalg. Ansatte informanter ved høy sikkerhetsfengselet oppgav at ansatte så rusproblemet i lys av individuelle problemer og at selve avhengigheten spilte en stor rolle for rusmisbruk. Sosialarbeider ved avdelingen påpekte sammenhengen mellom vanskelige levekår, ingen bolig eller jobb og avhengigheten som årsak for å fortsette rusmisbruk på en rusmestringsenhet.

Sosialarbeider: «[...] i tillegg er det en vane, ikke sant? Så hvis en tror at rusmisbruk forsvinner i det de kommer inn dørene her i fengsel, vel, det er som å tro på julenissen» (Mjåland, 2016, s. 157)

Funn i studien viser videre at ansatte så på rusmisbruk som forventet men også som et importert problem fra utsiden. I tillegg presiserer noen av de ansatte informantene at rusmisbruk også kan forklares som et fenomen av å være i fengsel og at innsatte ikke blir sett. En av informantene blant de innsatte presiserer at en av årsakene til rusbruk kan være at ansatte ikke har gjort en god nok jobb omkring den innsatte hvor innsatte ikke føler seg sett eller at rehabiliteringen ikke er tilstrekkelig ved avdelingen. Noen av de innsatte informantene bekreftet perspektivet til de innsatte, men funn i studien viser at flesteparten forklarte rusbruken som en konsekvens av å sone i fengsel – og hvilke ringvirkninger det hadde for den enkelte. Funn i studien viser videre at innsatte forklarte eget rusbruk som et tiltak for å ikke kjede seg og motivasjonen for å sone «så enkelt» som mulig var stor.

Samtidig viser videre funn at innsatte følte et felleskap omkring det å bruke rus i en rusmestringsenhet og at innsatte ville ikke være utenfor felleskapet.

Ansatt: «Ja, så det handler det i tillegg?»

Innsatt: «Ja, ja, når noe skjer på avdelingen. Det føles godt å være en del av det» (Mjåland, 2016, s. 158)

Funn fra innsatte viser da at innsatte vektlegger sosialt felleskap og tilhørighet som en årsak. Informantene forteller også at status er en viktig del av fengselshverdagen og rus gir en

nettopp dette. Samtidig viser funn at innsatte brukte rus som en protest mot fengselets regime og som selvmedisinering.

Studien til (Viggen & Landrø, 2017) tar utgangspunkt i samtalemotoden «reflekterende samtaler» som et ledd i rehabiliteringsprosessen for innsatte og utforske motivasjon til rehabilitering. Funn viser ved å ha en trekant-samtale mellom innsatt, fengselsbetjent og sosialarbeider åpner opp for refleksjon hos innsatte. Innsatte informanter presiserer viktigheten av å bli møtt med respekt og bli hørt - noe reflekterende samtaler åpnet opp for. Funn i studien viser ved at innsatte har en tredjepart i samtalen, som gjentar hva som blir sagt, åpner opp for følelsen av å bli akseptert for hvem de er til tross for at de soner en dom. Innsatte informanter påpeker videre at denne samtalemotodikken førte til at innsatte ikke følte at de måtte «skjerpe seg» eller «si hva ansatte ville høre», men heller åpnet for anerkjennelse og ærlighet. Innsatte informanter opplyste om viktigheten av å ikke bli sett på som et objekt eller å bli plassert i en kategori. Et annet funn i studien henviser til innsatte påpekte at samtalen gjorde innsatte mer rustet til å takle fengselets regime. Dette førte også til et bedre felleskap blant medinnsatte på avdelingen og følelsesregulering. Andre funn i studien viser til at reflekterende samtaler fikk innsatte til å se seg selv i et nytt perspektiv og hadde positiv effekt på personlige relasjoner. Flere innsatte informanter påpekte at det viktigste de lærte av denne samtalemotodikken var å sette ord på og ta eierskap i egne problemer. Funnene presiserer de positive ringvirkningene med samtalemotodikken hvor ansatte klarte å få tak i hvilke behov innsatte har, gjennom kommunikasjon.

Studien til Hansen Vold (2017) baserer seg på «kortprogram om rus» da flere innsatte rusmisbrukere soner kortere dommer og studien utforsker videre hva som er motivasjonen for å søke seg inn på et slik program som en del av en rehabiliteringsprosess. Et av funnene i analysen påpeker hvordan motivasjon for de innsatte blir definert. Innsatte informanter presiserer at deltakelse i programmet er frivillig. (Hansen Vold, 2017) påpeker samtidig hvilken grad av frivillighet det er snakk om da innsatte har en aktivitetsplikt gjennom soning som kan omhandle enten arbeid, studier eller programvirksomhet. Et av de mest interessante funnene i studien var hvilken årsak de innsatte oppgav for å delta i programmet.

Innsatt: «[...] Noen jeg kjenner har fullført programmet og anbefalte det [...] jeg snakket med noen fyrer og vi ble enige om å prøve det ut» (Hansen Vold, 2017, s. 89)

Uttalelsen bekrefter nettopp det sistnevnte funnet hvor de innsatte delte erfaringer med hverandre og tilgav andre innsatte som motivasjon for å delta. Et annet funn i studien viser at innsatte informanter oppgav at de så selv at de hadde et rusproblem, men også at levestilene de hadde nå ikke var forenelig med det livet de ønsket seg. Innsatte informanter viste til at programmet er basert på kunnskap omkring rehabilitering, endring og kognitive prosesser. Funn i studien viser at ansatte bruker prinsipper fra samtalemetodikken motiverende intervju for å skape endring hos innsatte. Et annet funn påpeker også at innsatte ble mer motivert når ansatte viste kunnskap omkring programmet og behandlingsforløpet.

Andre funn i studien konkretiserer viktigheten av grupper for de innsatte. Innsatte informanter oppgav at å dele erfaringer, se endring hos andre, være i samme «båt» og ha en arena for å være seg selv som de viktigste årsakene til at programmet hadde positiv effekt.

Innsatt: «Det var rart å sitte der med tøffe karer og så begynte vi å snakke...og da...ble vi alle sårbare» (Hansen Vold, 2017, s. 91)

Funn i studien til (Hansen Vold, 2017) påpeker da viktigheten av gruppeprosesser og hva denne prosessen kan ha å si for hvert enkelts endringsprosess mot rusfrihet og et liv uten kriminalitet.

6.0 DRØFTING

I denne delen av studien vil relevante funn i forskningsartiklene bli diskutert og videre drøftet i lys av det teoretiske perspektivet for min studie som jeg har gjort rede for tidligere. Noen sentrale temaer for min studie går igjen på tvers av forskningsartiklene og vil bidra til å belyse hvordan innsatte og ansatte, både forstår og erfarer, rehabiliterende innsatser i norsk kriminalomsorg. Det vil også bli lagt vekt på sosialt arbeid og på hvilken måte sosialarbeideren kan bidra til å styrke innsattes rehabiliteringsprosess.

Rehabiliteringsinnsatser i norsk kriminalomsorg

Rehabiliteringsintensjonen i kriminalomsorgen står sterkt, men kommer ulikt til uttrykk gjennom forskjellige rehabiliteringsinnsatser. Jeg har tidligere i min studie gjort rede for straffegjennomføringens to-delte funksjon i Norge hvor det implementeres både frihetsberøvelse og rehabilitering for straffedømte. I Meld. St. 37 (2007-2008) konkretiseres viktigheten av at samtidig som innsatte skal sone sin straff med frihetsberøvelse skal også innsatte rehabiliteres hvor det åpner opp for at innsatte ikke vender tilbake til fengsel. Dette gagnar enkelt individet men også på et samfunnsøkonomisk plan. Innsatte som er under rehabiliterende innsatser som fører til holdningsendring og nytt levemønster vil fremme deltakelse i arbeidslivet, føre til lavere antall offere for kriminalitet og gi samfunnsøkonomiske gevinster. Pr. 07.04.2021 er det totalt 2905 mennesker som er fengslet i Norge og for å sette det i et større perspektiv så koster hver innsatt (pr. 2020 høyt sikkerhetsnivå) 1,16 millioner kroner i årlige driftskostnader (Kriminalomsorgen, 2021). Tallene peker på at det ikke bare er mennesket som gagnes av rehabilitering, men også storsamfunnet. For at kriminalomsorgens rehabiliterende funksjon skal ha vinnende hensikt har kriminalomsorgen opprettet ulike rehabiliteringsinnsatser som kan forsvare dette kravet. Opphavet til min studie er at jeg undres over hvordan dette faktisk er i praksis og hvor ligger både intensjonen og lojaliteten, for kriminalomsorgen, når det kommer til rehabilitering. Utvalget av mine fire forskningsartikler representerer ulike rehabiliteringsinnsatser i kriminalomsorgen som rusmestringsenheter og programvirksomhet.

I studien til Helgesen (2017) og i studien til Mjåland (2016) får jeg satt min skepsis på «papiret» vedrørende om rehabilitering og endring faktisk ikke er så lett i praksis som det kanskje kan virke da en leser stortingsmeldinger og andre veiledere for kriminalomsorgen.

Begge studiene handler om innsatte (og ansattes) erfaringer fra rusmestringsenheter som et rehabiliterings- og behandlingstilbud. I Helsedirektoratet og Kriminalomsorgsdirektoratet (2016) veileder for rusmestringsenheter blir det underbygget igjen at det er den innsatte som er hovedpersonen i eget liv under soning og at innsatte skal kunne påvirke og gripe en aktiv rolle i egen rehabiliteringsprosess (s. 35). Med dette i mente vil jeg da trekke frem innsatte informanter fra studien til Helgesen (2017) hvor de påpeker på avdelingen «Venterommet» at innsatte har en minimal påvirkning for utforming av rehabiliteringstiltak og videre at ansatte ikke tok ansvar for å følge opp innsattes rehabilitering (s. 108). Da undrer jeg meg over om rehabiliteringsprosessen og selve målet for rehabilitering er forent mellom innsatte og ansatte. Det er ikke til å stikke under en stol at det vil forekomme forskjeller mellom de to gruppene på ulike perspektiver, men for selve rehabiliteringsmålet – ser det ut som en har en vei å gå.

Rehabilitering er nært forent med en endringsprosess for innsatte. Det er ulike faktorer som spiller inn som kan påvirke nettopp denne endringsprosessen. Innsatte rusmisbrukere på rusmestringsenheter har en avhengighet knyttet til rus som kan antas å eksitere før de blir fengslet. Ansatte informanter i studien til Mjåland (2016) påpekte dette som et importert problem fra utsiden. Samtidig i studien satt sosialarbeideren det i et litt annet perspektiv i forhold til at mange innsatte har komplekse utfordringer fra tidligere i livet. En kan tenke seg til at mange innsatte rusmisbrukere har opplevd negativ form for læring. Helgesen (2018) presiserer at en av menneskets viktigste egenskap er evnen til å lære (s. 98). Ut ifra sosialt arbeid skal en samtidig se personen-i-situasjonen hvor en kan årsaksforklare om det er individet eller forholdene rundt som skaper utfordringene til individet eller en samhandling mellom begge polene (Levin, 2004). Sosialarbeideren kan stille essensielle spørsmål som hva er årsaken til at innsatte har tatt/tar de valgene han gjør? Levekårsrapporten til Friestad og Skog Hansen (2004) får frem nettopp faktorene rundt «personen-i-situasjonen» hvor de har undersøkt levekår blant innsatte. Rapporten viser at 30 % av innsatte som var med på undersøkelsen opplevde å ha foreldre/omsorgspersoner som ruste seg i oppveksten og ha da modellering i tankene (s. 26). Levekårsundersøkelsen påpeker at mange innsatte har store levekårsutfordringer når det gjelder oppvekst, helse, boforhold, økonomi, utdanning og arbeid. Det er nettopp slike forhold den rehabiliterende funksjonen i norsk kriminalomsorg skal legge til rette, på best mulig måte, for den innsatte slik at h*n har forutsetninger for å ha et liv uten kriminalitet. Samtidig vil jeg påstå at det er en klar sammenheng mellom levekårsutfordringer og i hvilken grad innsatte er motivert til å leve et liv uten kriminalitet etter endt soning.

Hvordan en måler statistikk på tilbakevendende kriminalitet vil ha en stor påvirkningskraft på hvordan en ser på rehabilitering i fengsel. Tidligere i min studie nevnte jeg forsker ved KRUS, Kristoffersen (2010), som påpekte at tallene var skjeve og vakte fra faktiske forhold. Statistikk er viktig for å gi en pekepinn på hvordan kriminalomsorgens rehabiliterende funksjon fungerer i praksis for våre samfunnsborgere, men det er utfordrende å gi riktige tall. Jeg undrer meg samtidig over at det er svært vanskelig å finne oppdatert statistikk ovenfor nevnte forhold. En er avhengig av denne fremleggelsen av statistikk slik at en kan se om rehabilitering i kriminalomsorgen faktisk fungerer slik det er forespeilet og om det er nødvendig med endringer. Det kan absolutt være en fallgrube hvis det fremlegges «god statistikk», som ikke er nøyaktig, ovenfor tilbakevendende kriminalitet da det legger føringer for at praksis er tilfredsstillende.

Selvbestemmelse og autonomi

Kokkinn (2011) fremhever sosialarbeiderens ansvar om å være en bidragsyter til klientens selvbestemmelse og autonomi. For sosialarbeideren i kriminalomsorgen kan dette handle om å gi innsatte tilstrekkelig informasjon slik at han kan ta veloverveide valg og vite konsekvensene av valget. Fellesorganisasjonen (2015) sine yrkesetiske retningslinjer for sosialarbeideren slutter også om retten til selvbestemmelse for klienten hvor klienten skal bli hørt, sett og ta hensyn til klientens rett til å bestemme over eget liv. Studien til Helgesen (2017) viser derimot at innsatte har en varierende opplevelse av selvbestemmelse. Funn fra studien viser en avdeling hvor ansatte hadde som mål at innsatte skulle være rusfrie under soning, mens innsattes mål var derimot å oppnå en bedre ruskontroll. Målet for rehabilitering er da ikke forent og dette påvirker innsattes opplevelse av autonomi (og videre endringsprosess). Samtidig står innsatte i krysspress hvor det er idealmål for rehabiliteringen fra kriminalomsorgens side (rusfrihet) og sosial press fra innsatte (økt rusbruk?). Dette vises særlig i studien til Mjåland (2016) hvor innsatte opplyser om rusmisbruk som et felleskap. Dette felleskapet står sterkt i fengselshverdagen og hvis en ikke ruser seg så havner en utenfor felleskapet og dermed mister sosial status. Det kan tenkes at forståelsen av selvbestemmelse har ulike vinklinger for både innsatt, sosialarbeider og fengselsbetjent. Samtidig i krysspresset for innsatte er det ikke til å stikke under en stol at innsatte soner i fengsel som er en organisasjon med sterke og kontrollerende omgivelser. Retten til selvbestemmelse og medvirkning er komplisert i en fengslende hverdag og en kan ikke se forbi de institusjonelle rammene som fengselet danner med for eksempel negative sanksjoner og kontroller. Samtidig kan en fokusere på en god relasjon til innsatte som har en åpenhet omkring disse rammene,

men også fokusere på at innsatte blir sett og hørt. Studien til Viggen og Landrø (2017) får frem verdien av reflekterende samtaler hvor innsatte får en åpen og trygg arena til å snakke fritt om sitt liv. En av informantene påpekte nettopp dette at samtalemotodikken bidro til at de fikk bedre relasjon til både fengselsbetjent og sosialarbeider. Et av funnene i denne studien la jeg merke til og det var at innsatte følte at de fikk en arena hvor de ikke behøvde å ta hensyn til hva de faktisk snakket om. Dette er nært knyttet til at innsatte er redde for å miste eventuelle goder hvis de sier noe som ansatte ikke liker og dette vil påvirke innsattes relasjoner til de ansatte. Det vil samtidig påvirke innsattes endringsprosess da den kanskje ikke, alltid, er drevet på totalt ærlighet. Sosialarbeideren sitter med eksplisitte kunnskaper omkring verdien av relasjoner og skal i sitt arbeid jobbe både i, med og gjennom relasjoner (Levin & Ellingsen, 2015, s. 112). Jeg vil forsiktig tørre å påstå at verdien av gode relasjoner for innsatte vil bidra til økt medbestemmelse og autonomi for den enkelte under soning.

Motivasjon og gruppeprosess

Hvordan innsatte og ansatte både forstår og vektlegger motivasjon påvirker innsattes endringsprosess. Rehabiliteringsinnsatser i kriminalomsorgen er basert på at innsatte søker seg inn frivillig. Jeg undrer meg over på hvilket nivå dette faktisk oppleves som et frivillig valg for innsatte. Variasjoner kan selvfølgelig forekomme, men hverdagen i fengsel er ofte drevet av goder eller sanksjoner. En av informantene blant de innsatte i studien til Helgesen (2017) forklarte det slik: «[...] her blir du tvangsflyttet om du ikke avgir urinprøve. Jeg tar alle prøver jeg, men det skulle vel være lov og diskutere for det?» (. 107). En kommer ikke utenom kravene fra kriminalomsorgen, men samtidig er det svært mange faktorer i en fengslende hverdag som påvirker innsattes motivasjon. Helgesen (2018) presiserer i sin bok verdien av at vi mennesker må oppleve indre motivasjon for å være fullt motivert til å ta valg og etterleve valgene. Også verdien av ytre motivasjon som en tilslutt kan overføres til at en blir indre motivert. Samtidig viste funn i studien til Helgesen (2017) at innsatte tok til seg ansattes mål omkring rusfrihet og opplevde motivasjon i relasjonen mellom ansatte og innsatte. Sosialarbeideren har dyrebare kunnskaper om viktigheten av brukermedvirkning i hjelperelasjonen som kan tenkes kan bidra til økt motivasjon for den innsatte. Sosialarbeideren kan da, sammen med innsatte, utforske motivasjonen og ta opp eventuell ambivalens som dukker opp.

I to av valgte forskningsartikler viste funn at innsatte opplevde motivasjon i gruppeprosessen som oppstod. Informantene i studien til Hansen Vold (2017) oppgav at å dele erfaringer med hverandre hadde stor nytte for egen endringsprosess og tilgav medlemmene i gruppen som motivasjon for å delta i kortprogrammet om rus. Det at innsatte så andres endringsprosess og mestring kan ha stor motivasjon for innsatte. Dette underbygger Banduras mestringsteori i tilknytning til innsatte. Hvis innsatte øker egen effektsforventning, tro på å utføre en handling (for eksempel økt ruskontroll), vil dette motivere også resultatsforventningen.

Resultatsforventningen åpner opp for den innsatte at de klarer å se at en bestemt handling kan føre til et ønsket resultat (delta i program=økt ruskontroll). Alt i alt vil jeg tørre å påstå at det er en hårfin balanse mellom motivasjon og gruppeprosess i fengsel. Det er et sterk gruppepress mellom innsatte og dette presset trenger ikke nødvendigvis bare å fremlegge positive effekter for den enkelte. Det er en kultur som er påvirket av makt mellom innsatte og en holdning om å ikke vise svakhet ovenfor hverandre. Dette er faktorer som kan ha stor påvirkning på den enkeltes rehabiliteringsprosess og som er vanskelig å unngå. Samtidig kan sosialarbeideren, over tid, belyse de ulike «fallgruvene» det er tenkelig at innsatte står ovenfor innenfor murene. Sosialarbeideren skal se hele mennesket for den han er og ha en ikke-dømmende holdning ovenfor den innsatte. I delen om teoretisk perspektiv i min studie har jeg valgt å ta med ulike kunnskapsteorier som omhandler læring, motivasjon og ferdigheter som jeg mener er viktig som sosialarbeider å ha med seg inn i arbeidet med innsatte. Dette er med på å forklare, men også farge arbeidet slik at en kan hjelpe innsatte med å få nye perspektiver over eget liv.

7.0 AVSLUTTENDE TANKER

Når jeg nå skal avslutte min studie sitter jeg kanskje igjen med like mange spørsmål som da jeg startet. Samtidig stiller jeg meg svært positiv til kriminalomsorgens rehabiliterende funksjon da innsatte skal tilbake til samfunnet på lik linje med oss lovlydige medlemmer. Jeg mener at kriminalomsorgen, og samfunnet for øvrig, har enda en lang vei å gå når det gjelder rehabilitering. En kan først og fremst stille seg spørsmålet om kriminalomsorgen i Norge snakker om rehabilitering eller habilitering. Ved rehabilitering skal en trene opp allerede eksisterende evner, mens med habilitering skal en lære nye evner og levemønster. I Meld. St. 37 (2007-2008) presiseres det at innsatte skal rehabiliteres slik at de får arbeid, bolig, bedre økonomi, lese og skrive, nytt nettverk ol for å ikke begå ny kriminalitet. For mange straffedømte i Norge er dette svært utfordrende da mange kanskje ikke kjenner til noe annet enn et kriminelt liv med dårlige levekår. For at innsatte skal komme ut av den spiralen kreves det helt nye levemønster og store omstillinger i livet. Jeg undres også over at det finnes lite statistikk samt at Meld. St. 37 (2007-2008) er over 13 år gammel. Samfunnet er i stadig utvikling og det samme gjelder for hva som ansees i vårt samfunn for straffbart – og ikke minst utenfor normen for hva som er akseptabelt. Dette må også politiske føringer og meldinger tilpasses etter og følge med på samfunnsendringene. Jeg mener at det behøves mer forskning på hvordan innsatte opplever rehabilitering i praksis slik at rehabiliteringstiltakene kan bedre tilpasses individet. Samtidig er sosialarbeideren viktig i arbeid med innsatte da sosialt arbeid, som fag, stadig er i endring. Sosialarbeideren skal se på samfunnsendringene som forekommer og hvordan dette påvirker individets sjanse til å tilpasses samfunnet. Verdien av at sosialarbeideren skal være et «profesjonelt medmenneske» og se mennesket for den han eller hun er, trenger kriminalomsorgen i sitt videre arbeid. Sosialarbeideren står absolutt i et krysspress mellom ansvaret for innsatte og lojaliteten til fengselssystemet, men sosialarbeideren kan være en viktig bidragsyter til å være med på å forstå hvordan innsatte opplever rehabiliteringsinnsatser i norsk kriminalomsorg. Helt avslutningsvis vil jeg påstå at mye kunnskap og viktige faktorer ligger akkurat i kjølevannet av både innsattes og ansattes erfaringer fra ulike rehabiliteringsinnsatser som absolutt burde komme enda mer frem og opp i lyset i arbeidet med norsk kriminalomsorg.

8.0 LITTERATURLISTE

Berg, B., Ellingsen, I. T. & Levin, I.,

Kleppe, Lise Cecilie,. (2015). Hva er sosialt arbeid? I I. T. Ellingsen, I. Levin, B. Berg & L. C. Kleppe (Red.), *Sosialt arbeid: en grunnbok* (s. 19-35). Universitetsforlaget.

Biong, S. & Ytrehus, S. (Red.). (2018). *Helsehjelp til personer med rusproblemer* (2. utg.). Cappelen Damm AS.

Brodtkorb, E. & Rugkåsa, M. (2015). utfordringer i sosialt arbeid i dag. I I. T. Ellingen, I. Levin, B. Berg & L. C. Kleppe (Red.), *Sosialt arbeid: en grunnbok* (s. 299-308). Universitetsforlaget.

Bukten, A., Olea Lund, I., Kinner, S. A., Rognli, E. B., Havnes, I. A., Muller, E. A. & Stavseth, R. M. (2020). Factors associated with drug use in prison - results from the Norwegian offender mental health and addiction (NorMA) study. *Health & Justice*, 8(1), s.1-10. <https://doi.org/10.1186/s40352-020-00112-8>

* Dalland, O. (2017). *Metode og oppgaveskriving* (6. utg.). Gyldendal Norsk Forlag AS.

* Diseth, Å. (2021). *Motivasjonspsykologi: hvordan behov, tanker og emosjoner fremmer prestasjoner og mestring*. Gyldendal Norsk Forlag AS.

Fellesorganisasjonen. (2015). *Yrkesetiske grunnlagsdokument for barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere og velferdsvitere*. <https://www.fo.no/getfile.php/1311735-1548957631/Dokumenter/Din%20profesjon/Brosjyrer/Yrkesetisk%20grunnlagsdokument.pdf>

Friestad, C. & Skog Hansen, I. L. (2004). *Levekår blant innsatte*. FAFO-rapport 429. Statistisk sentralbyrå. https://www.fafo.no/media/com_netsukii/429.pdf

Hansen Vold, G. (2017). The "Short Addiction Program": experiences from an intervention by the correctional services in Norway. *Criminal justice studies*, 30(1), s.86-96. <https://doi.org/10.1080/1478601X.2016.1269326>

* Helgesen, J. H. I. (2017). Ny fangebehandling i norske fengsler? Om innsatte rusbrukeres opplevelser av selvbestemmelse og medvirkning. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 20(2), s.100-116. <https://doi.org/10.18261/issn.2464-3076-2017-02-01>

Helgesen, L. A. (2018). *Menneskets dimensjoner - Lærebok i psykologi* (3. utg.). CAPPELEN DAMM AS.

- Helsebiblioteket.no. (2016). *Søketeknikker*. <https://www.helsebiblioteket.no/kunnskapsbasert-praksis/litteratursok/soketeknikker>
- Helsedirektoratet og Kriminalomsorgsdirektoratet. (2016). *Veileder rusmestringsenhetene*. https://www.helsedirektoratet.no/veiledere/rusmestringsenhetene-helse-og-kriminalomsorgsfaglige-tjenester-til-innsatte-i-fengsel/Helse-%20og%20kriminalomsorgsfaglige%20tjenester%20til%20innsatte%20i%20fengsel%20%E2%80%93%20Veileder%20rusmestringsenhetene.pdf/_/attachment/inline/390f8f7b-0740-4124-811e-def775046fa7:be3b6628cb10313aaa57ff07dbc57516d68adc01/Helse-%20og%20kriminalomsorgsfaglige%20tjenester%20til%20innsatte%20i%20fengsel%20%E2%80%93%20Veileder%20rusmestringsenhetene.pdf
- Hutchinson, G. S. (2016). *Samfunnsarbeid - mobilisering og deltakelse i sosialfaglig arbeid* (3. utg.). Gyldendal norsk forlag AS.
- Kleppe, L. C. (2015). Kunnskap i sosialt arbeid. I I. T. Ellingsen, I. Levin, B. Berg & L. C. Kleppe (Red.), *Sosialt arbeid: en grunnbok* (s. 125-138). Universitetsforlaget.
- * Kokkinn, J. (2011). *Profesjonelt sosialt arbeid* (2. utg.). Universitetsforlaget.
- Kriminalomsorgen. (2021). *Nøkkeltall fra kriminalomsorgen*. Hentet 21.04.2021 fra <https://kommunikasjon.ntb.no/pressemelding/nokkeltall-fra-kriminalomsorgen?publisherId=17847130&releaseId=17905938>
- Kriminalomsorgen. (u.å-a). *Om kriminalomsorgen*. <https://www.kriminalomsorgen.no/om-kriminalomsorgen.237840.no.html>
- Kriminalomsorgen. (u.å-b). *Ruskontroll og rusmestringsenheter*, . <https://www.kriminalomsorgen.no/ruskontroll-og-rusmestringsenheter.527949.no.html>
- Kristoffersen, R. (2010). *Norge best i Norden*. NRK Nordland. <https://www.nrk.no/nordland/norge-best-i-norden-1.7130071>
- Levin, I. (2004). *Hva er sosialt arbeid* (4. utg.). Universitetsforlaget
- Levin, I. & Ellingsen, I. T. (2015). Relasjoner i sosialt arbeid. I I. T. L. Ellingsen, Irene. Berg, Berit.
- Kleppe, Lise Cecilie. (Red.), *Sosialt arbeid en grunnbok* (s. 112-124). universitetsforlaget.
- Maslow, A. (1954). *Motivation and personality*. Harper.
- Meld. St. 30 (2011-2012). *Se meg! Helhetlig rusmiddelpolitikk*. Helse- og omsorgsdepartementet.

<https://www.regjeringen.no/contentassets/bba17f176efc40269984ef0de3dc48e5/no/pdfs/stm201120120030000dddpdfs.pdf>

* Meld. St. 37 (2007-2008). *Straff som virker - mindre kriminalitet - tryggere samfunn*. Justis- og politidepartementet.

<https://www.regjeringen.no/contentassets/d064fb36995b4da8a23f858c38ddb5f5/no/pdfs/stm200720080037000dddpdfs.pdf>

* Mjåland, K. (2016). Exploring prison drug use in the context of prisonbased drug rehabilitation. *Drugs; education, prevention & policy*, 23(2), s.154-162.

<https://doi.org/10.3109/09687637.2015.1136265>

Nasjonal kompetansetjeneste for samtidig rusmisbruk og psykisk lidelse (ROP). (2017). *Hva er effektiv behandling for ROP-lidelser i fengsel?* <https://rop.no/aktuelt/hva-er-effektiv-behandling-for-rop-lidelser-i-fengsel>

Statistisk sentralbyrå. (2018). *Tre av fire straffede er menn*. <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/tre-av-fire-straffede-er-menn>

Straffegjennomføringsloven. (2002). *Lov om gjennomføring av straff* (LOV-2001-05-18-21).

Lovdata. <https://lovdata.no/pro/#document/NL/lov/2001-05-18-21?searchResultContext=1232&rowNumber=1&totalHits=2702>

* Støren, I. (2013). *Bare søk! Praktisk veiledning i å gjennomføre en litteraturstudie* (2. utg.). Cappelen Damm AS.

* Viggen, K. & Landrø, T. (2017). Reflecting Dialogues in a Norwegian Prison: A qualitative study. *Journal of family psychotherapy*, 28(4), s.333-349.

<https://doi.org/https://doi.org/10.1080/08975353.2017.1301157>

Westrum, V. (2020). *Budsjettkutt påvirker rehabiliteringen i norske fengsler*. Rett24.

<https://rett24.no/articles/budsjettkutt-pavirker-rehabiliteringen-i-norske-fengsler>

* Selvvalgt pensum:

Dalland (2017) - 264 s.

Støren (2013) - 71 s.

Diseth (2021) kap. 5, 6, 8, 10 og 11 – 130 s.

Kokkinn (2011) kap. 3, 4, 6 og 7 – 120 s.

Meld. St. 37 (2007-2008) 228 s.

Helgesen (2017) – 16 s.

Mjåland (2016) – 8 s.

Viggen og Landrø (2017) – 16 s.

Hansen Vold (2017) – 10 s.